

*В. С. Іванова,
дацэнт кафедры крыніцазнаўства гістарычнага факультэта
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта,
кандыдат гістарычных навук, дацэнт;
e-mail: ivanova.volga.s@gmail.com*

АРХІВЫ ВУСНАЙ ГІСТОРЫІ: ЭТАПЫ СТАНАЎЛЕННЯ, ТРАДЫЦЫЙНЫЯ ПРАКТЫКІ І СУЧАСНЫЯ ТЭНДЭНЦЫІ ЗАХОЎВАННЯ

Вусная гісторыя сёння з’яўляецца грунтоўным кірункам гістарычных і архівазнаўчых даследаванняў, у рэчышчы якога склалася надзвычай аб’ёмная гістарыяграфія. Архівазнаўчы аспект пытання нельга разглядаць у адрыве ад этапаў і тэндэнцый развіцця асноўных вуснагістарычных школ. Старшыня вуснагістарычнай асацыяцыі Аўстраліі Алістэр Томпсан у сваім артыкуле 2007 г. вылучыў 4 асноўныя этапы трансфармацыі вуснагістарычнага кірунку: пасляваенны рэнесанс памяці як крыніцы «народнай гісторыі», развіццё з канца 1970-х гг. «постпазітывісцкіх» падыходаў да памяці і суб’ектыўнасці, трансфармацыя ўяўленняў аб ролі вуснага гісторыка як інтэрв’юера і аналітыка, атрыманне вуснай гісторыі самастойнай значнасці і пераадоленне страху перад суб’ектыўнасцю вуснагістарычных крыніц з канца 1980-х гг. і лічбавая рэвалюцыя канца 1990-х і пачатку 2000-х гг. [1]. Старшыня Амерыканскай вуснагістарычнай асацыяцыі Лінда Шопс вылучыла тры этапы эвалюцыі вуснай гісторыі ў залежнасці ад функцыі: яе паходжанне як архіўная дзейнасць (архіўны этап), яе развіццё як сродак дэмакратызацыі гістарычных дакументаў і спосабаў напісання гісторыі (дэмакратызацыйны) і яе прадстаўленне як комплекс інтэлектуальных і сацыяльных практык (міждысцыплінарны) [2]. Гэтыя ж этапы аналізуюцца і ў даследаваннях беларускіх навукоўцаў [3], падкрэсліваючы эвалюцыю стаўлення да суб’ектыўнасці і змену поглядаў на архівы як на сродак легалізацыі і інстытуалізацыі вуснай гісторыі да дэмакратызацыі захоўвання (мультизахоўвання) і забеспячэння магчымасцей шырокага анлайн доступу да вусных успамінаў.

Можна казаць пра шэраг спецыфічных архівазнаўчых пытанняў, якія падымаліся ў гістарыяграфіі вуснай гісторыі. Польская архівазнаўца Магдалена Вішнеўска [4], аналізуючы гэтую праблематыку на старонках часопіса «Амерыканскі архівіст», вылучыла для аналізу 18 артыкулаў за 1955—1991 гг. На сённяшні дзень такіх артыкулаў на парадак больш — каля 27, што сведчыць аб павышэнні ўзроўню цікавасці да архіўнага аспекту вуснай гісторыі і вялікім аб’ёме гістарыяграфіі дадзенага пытання. Яны тычацца метадыкі збору вуснагістарычных інтэрв’ю з мэтай забеспячэння іх надзейнасці як гістарычнай крыніцы, уключаючы два асноўныя падыходы — рукапіснае транскрыбаванне прамоўленага і аўдыё (відэа) запіс; праблемы транскрыбавання як першаснай інтэрпрэтацыі ўспаміну пры абодвух падыходах да запісу інтэрв’ю; стварэнне суправаджальных дакументаў да інтэрв’ю, у якіх фіксуецца ход і асаблівасці запісу;

пытанні забеспячэння захаванасці вуснагістарычных крыніц на розных носьбітах (папяровых, магнітнай плёнцы, лічбавых). Першыя этапы развіцця вуснай гісторыі, як ужо адзначалася, былі скіраваны на легітымізацыю крыніц такога кшталту для гісторыкаў. З 1980-х гг. і па сённяшні час, пасля пераадолення «страху суб'ектыўнасці», асноўнымі пытаннямі сталі: забеспячэнне доступу да архіваў вуснай гісторыі, этыка працы з вуснымі ўспамінамі, іх публікацыя, фарматы захоўвання даных, анлайн доступ і паўнатэкставы пошук.

Цікаваць да архівазнаўчага аспекту вуснагістарычнага кірунку ў СССР, а пасля і на постсавецкай прасторы, узнікла ў 1980-х — першай палове 1990-х гг. падчас пошуку новых крыніц і шляхоў пераадолення пазітывісцкіх і марксісцкіх падыходаў у гістарыяграфіі праз распрацоўку падыходаў да працы з «суб'ектыўнасцю». Найперш, гэта былі спробы знаёмства айчынных гісторыкаў і архівістаў з практыкай працы архіваў вуснай гісторыі ў замежных краінах [5]. Найбольш фундаментальным даследаваннем у гэтым кірунку стала дысертацыя Дзяны Хубавай [6] пад кіраўніцтвам акадэміка Сігурда Шміта [7]. Пачынаючы з 2000-х гг. публікацыі тычыліся пераважна практыкі і метадыкі працы асобных цэнтраў вуснай гісторыі, былі падрыхтаваны падручнікі па зборы і захоўванні дакументаў, дзе закраналіся асобныя архівазнаўчыя аспекты [8]. Архівісты бачылі сваёй задачай распрацоўку праграм камплектавання архіваў вуснагістарычнымі дакументамі, а таксама аэсэнаванне вуснага ўспаміну як паўнаважнай гістарычнай крыніцы. Праблема, якая ў амерыканскай і заходнеўрапейскай гістарыяграфіі была фактычна вырашана да пачатку 1980-х гг.

Першыя архівазнаўча-вуснагістарычныя даследаванні пачаліся ў 1950-я гг. з вызначэння паняцця вуснай гісторыі як «ўспаміну, які быў запісаны з дапамогай прафесійнага інтэрв'юера-гісторыка ў адпаведнасці з прызнанымі этычнымі і працэдурнымі стандартамі збору і транскрыбацыі запісаў» [9]. Без вызначаных правілаў, па меркаванні спецыялістаў, вусная гісторыя не магла існаваць, а ўспаміны не маглі лічыцца надзейнымі крыніцамі для біяграфіі і гісторыі XX ст. Першы прафесійны стандарт у гэтай галіне быў прыняты ў 1954 г. Амерыканскай асацыяцыяй дзяржаўнай і лакальнай гісторыі ў Мэдысане («Standards for the Manufacture of Reminiscences With a Recording Device») і стаў першым дакументам з 14 пунктаў, дзе акрэсліваліся мінімальныя абавязкі архівістаў і гісторыкаў у галіне вуснай гісторыі. Этап збору інтэрв'ю разглядаўся як поле ўвагі архівістаў, на якім закладваліся інфармацыйныя магчымасці будучага архіўнага дакумента. Упершыню архівіст мог найпрост уплываць на працэс стварэння дакумента. У рэчшчы працы традыцыйных архіваў яго задачы пачыналіся з пошуку і адбору на захоўванне ўжо створаных дакументаў, а ўздзеянне на працэс дакументавання было мінімальным (праз метадычнае кіраўніцтва) ці адсутнічала ўвогуле.

У 1950-х гг. самымі распрацаванымі і найбольш фінансаванымі былі практыкі вуснай гісторыі Архіва Форда ў Дырборне (Мічыган) і Калумбійскім універсітэце. Інтэрв'ю, праведзеныя ў секцыі вуснай гісторыі Архіва Форда,

адразу апрацоўваліся і індэксаваліся, утрымлівалі фотаздымкі рэспандэнтаў і сістэматызаваліся ў храналагічнай паслядоўнасці. Калумбійскі ўніверсітэт з'яўляўся інфармацыйным цэнтрам вуснай гісторыі ад самага пачатку яго існавання. Колькасць праектаў вуснай гісторыі тут толькі за 5 гадоў павялічылася ў 2,5 разы (з 89 — у 1965 г. да 230 — у 1971 г.)*.

У 1966 г. прадстаўнікі 44 вуснагістарычных праектаў сабраліся разам па запрашэнні Каліфарнійскага ўніверсітэта ў Лос-Анджэлесе (UCLA) і арганізавалі вуснагістарычную асацыяцыю (ОНА) для абмену інфармацыяй аб мэтах, тэхніках і праблемах вуснай гісторыі. Узначаліў яе Алан Нэвінс. На чэрвень 1972 г. ОНА налічвала ў сваім складзе 122 інстытуцыянальныя праекты, каля 450 індывідуальных членаў, што складала прыкладна палову ад усіх вуснагістарычных праектаў у ЗША. У 1971 г. ОНА ўпершыню падрыхтавала даведнік з апісаннем сховішчаў, якія захоўвалі вусныя ўспаміны ў ЗША. На той момант іх налічвалася каля 200, дзе захоўвалася каля 30 тыс. інтэрв'ю. Гэта былі цэнтры ва ўніверсітэтах, бібліятэках, дзяржаўных і прыватных архівах, грамадскіх арганізацыях (гістарычных, медыйных і інш.). Самым вялікім заставаўся Калумбійскі ўніверсітэт (2,5 тыс. успамінаў), Архіў амерыканскага мастацтва (Смітсанаўскі інстытут, 1,2 тыс. інтэрв'ю), Універсітэт Юты (1 тыс. інтэрв'ю), Каліфарнійскі ўніверсітэт (800 інтэрв'ю), Бібліятэка Джона Кенэдзі (800 інтэрв'ю), Архіў Генры Форда (400 інтэрв'ю) і інш. [10].

Першы падручнік па вуснай гісторыі, які быў апублікаваны кіраўніком цэнтра вуснай гісторыі Каліфарнійскага ўніверсітэта Вілай Баўм у 1975 г., тычыўся практыкі выкарыстання вуснай гісторыі ў гістарычных таварыствах [11]. У ім адзначалася разнастайнасць тэматыкі вуснагістарычных праектаў, якія ўмоўна падзяліліся на пяць тыпаў згодна выконваемым функцыям. Найперш называліся агульныя праекты, якія звычайна рэалізаваліся ўніверсітэтамі і былі звязаны з вялікімі сховішчамі традыцыйных дакументаў (Калумбійскі ўніверсітэт, Каліфарнійскі ўніверсітэт (бібліятэка Бэнкрафта) і інш.). Напрыклад, у пачатку 1954 г. Каліфарнійскі ўніверсітэт пачаў збор успамінаў асоб, якія зрабілі істотны ўнёсак у развіццё рэгіёна, а таксама шэраг тэматычных праектаў (даследаванне аб развіцці віннай індустрыі ў Каліфорніі, паркаў і лясной прамысловасці, гісторыі марскога заліва ў Сан-Францыска, рускіх эмігрантаў у Каліфорніі і інш.). Кожны праект меў свае крыніцы фінансавання, навуковых кіраўнікоў і штат супрацоўнікаў (адміністратара, сакратара,

* На сённяшні дзень Калумбійскі ўніверсітэт застаецца адным з вядучых сусветных цэнтраў практыкі і выкладання вуснай гісторыі, дзе захоўваецца больш за 8000 тэкставых і аўдыёінтэрв'ю па самых розных тэмах. Калумбійскі цэнтр вуснай гісторыі (ССОН) складаецца з двух дадатковых цэнтраў: Калумбійскага цэнтра даследаванняў вуснай гісторыі (ССОНHR) і Калумбійскага цэнтра архіваў вуснай гісторыі (ССОНА). Архівы размешчаны ў бібліятэцы Батлера, а даследчы цэнтр з'яўляецца часткай Міждyscyплінарнага цэнтра інавацыйнай тэорыі і эмпірыкі (INCITE). Вынікі ўсіх праектаў накіроўваюцца ў архіў для захоўвання і выкарыстання для будучых даследаванняў.

каля дзясятка інтэрв'юераў, 5 транскрыбатораў). У выніку праекта транскрыбаваныя (або індэксаваныя) інтэрв'ю размяшчаліся ў Бібліятэцы Бэнкрафта.

Другі кірунак, вылучаны Вілай Баўм, гэта асобныя тэматычныя праекты, сталыя альбо часовыя. Прыкладам могуць быць прэзідэнцкія бібліятэкі, ваенна-гістарычныя праекты, прафесійныя гістарычныя праекты Нацыянальнай медыцынскай бібліятэкі, Амерыканскай псіхіятрычнай асацыяцыі, Амерыканскага інстытута фізікі, праекты вуснай гісторыі этнічных груп і інш. Напрыклад, пяцігадовы праект Дорыс Дзюк па гісторыі карэнных народаў Амерыкі (1966—1972) рэалізоўваўся ў 7 універсітэтах Арызона, Фларыды, Ілінойса, Нью-Мехіка, Аклахомы, Паўднёвай Дакоты, Юты, што дало магчымасць амерыканскім індзейцам прапанаваць свой погляд на амерыканскую гісторыю і займаць архіў вуснай гісторыі для навуковага выкарыстання. Актуальнымі былі тэмы барацьбы за грамадзянскія і сацыяльныя правы (Універсітэт Ховарда сабраў у 1967—1973 гг. больш за 700 інтэрв'ю як часткі Дакументацыйнага праекта аб грамадзянскіх правах (Civil Rights Documentation Project), жаночага руху (праект Каліфарнійскага ўніверсітэта (Берклі) па інтэрв'юіраванні лідараў суфражысцкага руху), гісторыі працы і рабочых (Джэк Скільс з Універсітэта Мічыгана і Інстытут працы і прамысловых адносін пры ўніверсітэце Уэйна запісалі ў 1959—1963 гг. 54 інтэрв'ю для дакументавання гісторыі Аб'яднання работнікаў аўтамабільнай прамысловасці) і інш.

Як асобная група вылучаліся рэгіянальныя гістарычныя праекты. Напрыклад, вуснагістарычны праект універсітэта Невады (арганізаваны бібліятэкай) з 1969 г. збіраў матэрыял для таго, каб прадставіць гісторыю штата ў кантэксце заходнеамерыканскай гісторыі. Было запісана 50 інтэрв'ю, 17 з якіх былі транскрыбаваны. Сутнасна іншы падыход да вуснай гісторыі, блізкі да брытанскага, быў рэалізаваны Бібліятэкай жывых легенд у Хрысціянскім каледжы і Гістарычным таварыстве Аклахомы. Аўтары лічылі, што сам голас з'яўляецца важнай інфармацыяй і ставілі на мэце выкарыстанне запісу для драматызацыі гісторыі на радыё і ў адукацыйных мэтах. Было запісана 200 успамінаў найбольш вядомых асоб, сведак, прадстаўнікоў супольнасцей і старажылаў.

Чацвёрты кірунак — гэта адукацыйныя праекты (Каледж Беззаганнага Сэрца ў Лос-Анджэлесе, Каледж Фулертана і інш.), для якіх асноўнай мэтай была інстытуалізацыя метадалогіі вуснай гісторыі як формы гістарыяграфіі, а калекцыі саміх успамінаў разглядаліся як другасныя. Напрыклад, Каледж Фулертана прапанаваў курс вуснай гісторыі пад кіраўніцтвам Гэры Шумвэя як частку заняткаў студэнтаў-гісторыкаў, які стаў надзвычай папулярным. У выніку было сабрана больш за 1100 гадзін запісу па гісторыі Каліфорніі.

І апошні кірунак — гэта вялікая колькасць асобных валанцёрскіх праектаў лакальных гістарычных супольнасцей, бібліятэк альбо музеяў.

Сярод вылучаных катэгорый можна казаць аб праектах, непасрэдна звязаных з захоўваннем, гэта агульныя, тэматычныя і большая частка рэгіянальных. У той час як адукацыйныя і валанцёрскія праекты былі звязаны з архіўным

захоўваннем у меншай ступені. Брытанскі вусны гісторык Пол Томпсан у сярэдзіне 1970-х гг., акрэсліваючы асаблівасці вуснагістарычнага кірунку ў Паўночнай Амерыцы і параўноўваючы яго з брытанскай школай, адзначаў большую скіраванасць на працу з транскрыптамі, якія маглі карэкіравацца інтэрв'юерам і рэспандэнтам, а таксама з'яўляліся асноўнай адзінкай архіўнага захоўвання. У той час як брытанская школа выкарыстоўвала найперш самі запісы, а транскрыбаванне разглядалася як працэс другасны. Акрамя таго, само развіццё вуснай гісторыі ішло не столькі ў сацыяльным кантэксце (як амерыканская школа), колькі ў навуковым кірунку даследаванняў сацыяльнай гісторыі [12]. Вуснагістарычныя дакументы як у Брытаніі, так і ў Францыі традыцыйна разглядаліся як частка гукавых архіваў*. Напрыклад, у Вялікабрытаніі налічваецца каля 300 сховішчаў, дзе захоўваюцца аўдыёзапісы, — гэта архівы, грамадскія арганізацыі, музеі, бібліятэкі, навучальныя ўстановы, прыватныя калекцыі [13].

Нягледзячы на вялікую колькасць падыходаў і відавую разнастайнасць вуснагістарычных праектаў і школ, на сённяшні дзень існуюць сфармуляваныя і нармалізаваныя прынцыпы працы архіваў вуснай гісторыі, першая спроба зацвярджэння якіх адбылася яшчэ на трэцяй сустрэчы ОНА [14]. У 2019 г. ОНА прыняла апошняю рэдакцыю агульных правілаў архіваў вуснай гісторыі як дадатак да прынцыпаў і правілаў дзейнасці асацыяцыі агулам, абавязваючыся таксама на этычны кодэкс амерыканскіх архівістаў [15]. Іх можна сфармуляваць у 6-ці асноўных пунктах: неабходнасць тэарэтычнай і метадычнай падрыхтоўкі інтэрв'юера, прафесійная выбарка рэспандэнтаў, свабода апавядання, атрымання інфармаванай згоды перад інтэрв'ю, папярэдняе знаёмства з інтэрв'ю перад публікацыяй, спрыянне адкрытаму доступу да інтэрв'ю [16]. Асаблівасці захоўвання вусных архіваў як разнавіднасці гукавых архіваў, вызначаныя ў публікацыі супрацоўніка Дэпартаменту гукавых запісаў Імперскага ваеннага музея Лондана Дэвіда Ланса, прапануюць альтэрнатыўны амерыканскаму погляд на праблему, уключаючы падрабязнае апісанне метадалогіі праекта, біяграфій рэспандэнтаў, кантролю над якасцю інтэрв'ю, захоўвання, стварэння транскрыпцыі і індэксацыі [17].

Тут трэба ўлічваць і кола этычных праблем, звязаных з запісам і выкарыстаннем інтэрв'ю, якія тычацца ўзаемаадносін паміж рэспандэнтам і інтэрв'юерам (ступені даверу і ўмяшальніцтва ў інтэрв'ю), траўматычнасці ўспаміну, наўнасці вынікаў для рэспандэнта, магчымасцей правядзення інтэрв'ю адразу пасля падзей (а не праз нейкі час, як было б тыпова для гісторыка), дыхатаміі паміж пазітывісцкім і постмадэрнісцкім падыходамі, падпарадкавання і ўзаемадзейнення з юрыдычнымі аспектамі [18].

* Міжнародная асацыяцыя гукавых архіваў (IASA) была створана ў 1969 г. Яна існуе для таго, каб развіваць працу і інтэрэсы ўстаноў і асоб, якія прафесійна займаюцца зборам, захаваннем і распаўсюджваннем гукавых дакументаў — музычных, гістарычных, літаратурных, медыцынскіх, дыялектных і моўных, фальклорна-этналагічных запісаў, а ў апошнія дзесяцігоддзі і вуснагістарычных.

Архівавэнне вусных успамінаў, згодна стандартам, праходзіць некалькі этапаў. На першым адбываецца ацэнка і прыём дакументаў на захоўванне. Уладальнікам рэкамендуецца мець план архівавэння ўспамінаў, што значна павышае эфектыўнасць праекта самога па сабе, а наяўнасць выразных правілаў камплектавання асобных сховішчаў дазваляе зразумець, якое найбольш адпавядае для захоўвання канкрэтных дакументаў.

Апісанне дакументаў — наступны этап — працэс дынамічны, можа складацца з 4 асноўных блокаў метадавых: апісальных (інфармацыі аб інтэрв'ю, рэспандэнце, тэме), тэхнічных (тып, памер файла), адміністрацыйных (звесткі аб правах, доступе, умовах запісу), структурных (уземаасувязі з іншымі інтэрв'ю).

На этапе захоўвання асноўная ўвага надаецца захоўванню арыгінальнага запісу інтэрв'ю (аналагавага або лічбавага), а таксама адпаведнай дакументацыі. Матэрыялы павінны захоўвацца ў кантраляваным асяроддзі з адпаведнай колькасцю лічбавых копіяў у розных фізічных месцах.

Апошні этап набывае сэння найбольшую значнасць і ўключае ў сябе стварэнне шырокіх магчымасцей у выкарыстанні інтэрв'ю. Для гэтага патрэбны: дазволы на выкарыстанне, наяўнасць транскрыпцыі, магчымасць поўнага тэкставага пошуку па інтэрв'ю, забеспячэнне публічнага афлайн ці анлайн доступу ў адпаведнасці са стандартамі ўстановы-захавальніка. Вусныя гісторыкі, архівісты, рэспандэнты, інтэрв'юеры павінны разумець складанасць права ўласнасці на інтэрв'ю, якое вызначаецца да пачатку праекта, а таксама фіксуе любыя змены на працягу яго захоўвання, уключаючы змены практыкі захоўвання, прававых нормаў, тэхналогій, грамадскіх узаемаадносін [19].

Такім чынам, большая частка працэсаў вуснай гісторыі патрабуе ўдзелу архівіста цалкам ці часткова (гл. малюнак):

Мал. Удзел архівістаў у асноўных этапах працы з дакументамі вуснай гісторыі

У апошнія дзесяцігоддзе найбольшую ўвагу архівістаў прыцягваюць пытанні дыгіталізацыі і забеспячэння анлайн доступу да вусных успамінаў [20]. Гэтай тэме быў прысвечаны цэлы выпуск *Oral History Review* у 2013 г. Лічбавае захоўванне вусных успамінаў патрабуе выканання пэўных правілаў, характэрных для большасці электронных дакументаў: рэзервовае капіраванне, рэгулярны перазапіс, праверка функцыянальнасці носбіта і якасці запісу, міграцыя фарматаў запісу, захоўванне метадавых файлаў. Інтэрв'юеры, ужо на этапе распрацоўкі праекта, выбіраюць устойлівы фармат запісу, зручны архіў для супрацоўніцтва ці прымаюць рашэнне захоўваць запісы самастойна [21].

Каля 400 вуснагістарычных (амерыканскіх, канадскіх, брытанскіх) і інш. праектаў ужо выставілі свае відэа-, аўдыякалекцыі і калекцыі транскрыптаў анлайн [22]. Пераважная большасць праектаў даступна толькі праз унутраныя сеткі супрацоўнікам, карыстальнікам пасля рэгістрацыі ці з'яўляецца часткай больш грунтоўных збораў бібліятэк, музеяў і ўніверсітэтаў і падпадае пад правілы выкарыстання дакументаў гэтых устаноў. Але ёсць таксама і каля дзясятка адкрытых праектаў, у тым ліку з самых вядомых сховішчаў вуснай гісторыі. Гэта праект вуснагістарычных інтэрв'ю з камбаджыйскімі жанчынамі, якія перажылі рэжым чырвоных кхмераў (1975—1979) (<http://cambodianwomenorallhistory.squarespace.com>), 500 гадзін запісаў на гісторыі карпарацыі Карнегі (1966—1997) (http://www.columbia.edu/cu/lweb/digital/collections/oral_hist/carnegie/), «Размовы з гісторыяй» — каля 600 відэаінтэрв'ю (1982—2019) з выбітнымі асобамі са ўсяго свету, дыпламатамі, дзяржаўнымі дзеячамі, вайскоўцамі, навукоўцамі, гісторыкамі, пісьменнікамі і інш. (Каліфарнійскі ўніверсітэт, Берклі, <http://globetrotter.berkeley.edu/conversations/>), «Перажыць вайну» — каля 3 тыс. успамінаў ветэранаў Другой сусветнай (1939—1945), Карэйскай (1950—1953), В'етнамскай (1961—1975) войнаў, вайны ў Персідскім заліве (1991), Іракскай (2003—2011) і Афганскай (2001—2021) войнаў (Бібліятэка Кангрэса, <https://www.loc.gov/vets/stories/alphalist.html>) і іншыя праекты.

Але самым вялікім анлайн-сховішчам з'яўляецца архіў візуальнай гісторыі Шоа (USC Shoah Foundation), які дазваляе шукаць і праглядаць больш за 54 тыс. відэаўспамінаў выжываўшых падчас генацыду і сведак падзей (<https://sfli.usc.edu/what-we-do/collections>). Першапачаткова гэта было сховішча сведчанняў Халакоста падчас Другой сусветнай вайны, але яно пашырылася, уключыўшы сведчання генацыду армян (Першая сусветная вайна), Нанкінскай разні (1937 г., Кітай), генацыду ў Камбоджы (1975—1979), Гватэмале (1918), народа тутсі ў Руандзе (1994) і інш. Усяго сведчанняў на 32 мовах з 56 краін.

У гэтым кантэксце трэба адзначыць і дзейнасць анлайн-сховішча Беларускі архіў вуснай гісторыі (nashapamiac.org), які за дзесяць гадоў (2011—2021) сабраў каля 1,5 тыс. успамінаў сведак і ўдзельнікаў розных падзей XX ст. у Беларусі, а таксама сховішча ўспамінаў прымусовых працаўнікоў

(Zwangsarbeit-archiv.de), дзе сабрана каля 600 інтэрв'ю, у тым ліку вывезеных падчас Другой сусветнай вайны на прымусовыя работы з тэрыторыі Беларусі.

Вусная гісторыя ад самага пачатку была кірункам міждысцыплінарным, беручы пачатак з журналістыкі. У пэўны перыяд у заходнееўрапейскіх школах вуснай гісторыі (брытанскай, французскай і інш.) яна ўспрымалася выключна як кірунак сацыяльнай гісторыі, які быў даробкам гісторыкаў і архівістаў аўдыявізуальных архіваў. Тым не менш, агульная ўласцівасць міждысцыплінарасці захоўвалася, а ў апошнія дзесяцігоддзе набыла надзвычай шырокія межы ў кантэксце постмадэрнізма, якія ў сваім артыкуле акрэсліў Дэвід Кінг Данаўэй [23].

У розных навуковых дысцыплінах і практыках інтэрв'ю запісваецца з рознымі мэтамі: у антрапалогіі — для таго, каб даведацца пра структуру і разнастайнасць грамадства або культуры, што выяўляецца ў светапоглядзе, культурных рысах і традыцыях прадстаўнікоў пэўнай супольнасці. Апавядальнік тут не сведка, а носьбіт культуры і традыцыі. У адукацыі вусная гісторыя пераадольвае разрыв паміж навучальнай праграмай і супольнасцю. Інтэрв'ю з'яўляецца эфектыўным спосабам для матывацыі навучання, пазнання сябе ў гісторыі сваёй супольнасці, вывучэння гістарычнага ландшафту гукі, пахаў, моў. Вусная гісторыя можа разглядацца як практыка стварэння гістарычнай памяці для этнічных, рэлігійных, прафесійных, сацыяльных груп, якія не мелі пісьмовай гісторыі, як сродак фарміравання, захавання і ўзнаўлення ідэнтычнасці асобы і групы. Фалькларысты і этнамузыкалагі здаўна збіралі гістарычны і біяграфічны кантэкст замоў, песень, паданняў праз вусную гісторыю. Яны зрабілі значны ўклад у метадалогію вуснай гісторыі, а спісы членаў аб'яднанняў па вуснай гісторыі часта перасякаюцца з членамі фальклорных таварыстваў. Яшчэ ў 1980-я гг. герантолагі-тэрапеўты з поспехам выкарыстоўвалі метады вуснай гісторыі пры зборы гісторыі хваробы метадам кансультавання для старых людзей, якія адчуваюць дысацыяцыю і дэпрэсію. За апошнія 15 гадоў вусная гісторыя ўвайшла як у судовыя спрэчкі, так і ў працэдэнты, якія складаюць аснову для судовых рашэнняў. Яна паўплывала на літаратурназнаўства, дакументалістыку, сацыялогію, гендэрныя даследаванні і інш. [24]. Напрыклад, клінічны псіхолаг Гіслайн Болангер у апошнія гады актыўна працуе над спалучэннем псіхалогіі і вуснай гісторыі. Працэс інтэрв'ювання дапамагае перажыць траўму і зразумець сутнасць жыццёвай падзеі. Вусныя гісторыі садзейнічаюць перажыванню траўмы калектыўнай. Мэтай вуснага інтэрв'ю можа быць таксама дакументаванне эмацыянальнага стану сведкі ці ўдзельніка падзеі і стварэнне гістарычнага наратыву. Журналісты, у сваю чаргу, з'яўляюцца стваральнікамі энсаў, якія дапамагаюць прайсці праз крызіс, пасля якога вусныя гісторыі могуць зрабіць шмат для ўзнаўлення недахопаў часта фрагментарнай журналісцкай працы з тым, каб дакумент мог успрымацца як гістарычная крыніца, якая адлюстроўвае мінулае і стварае перспектывы. Эмоцыя з'яўляецца вялікай часткай рэчаіснасці,

асабліва падчас крызісу. Ніводная архіўная методыка не можа зафіксаваць эмоцыі лепш, чым вусная гісторыя. Таксама фіксуецца і памяць аб найбольш значных падзеях. «Архіўная памяць» заклікана захоўваць успаміны ў доўга-тэрміновай перспектыве ў пэўным кантэксце з фіксацыяй самога працэсу запісу і наяўнасці пэўнай сацыялагічнай рамкі (выбаркі) [24].

Такім чынам, развіццё архіваў вуснай гісторыі немагчыма разглядаць у адрыве ад развіцця вуснай гісторыі агулам і асобных яе школ — гэта пытанне комплекснае і непадзельнае. Можна казаць аб рознасці вуснагістарычных праектаў, школ і падыходаў і архіўным этапе як фундаменце развіцця вуснай гісторыі ў цэлым, які аднак не з’яўляецца абавязковым для шэрагу вуснагістарычных праектаў у залежнасці ад мэт. У савецкай і постсавецкай гістарыяграфіі «архіўны» этап развіцця вуснай гісторыі, яе інстытуалізацыі і пошуку шляхоў працы з суб’ектыўнасцю пакуль да канца не завершаны. З іншага боку, удзел архівістаў (вусных гісторыкаў-архівістаў) у вуснагістарычных праектах з’яўляецца неабходным. Яго спецыяльныя функцыі заключаюцца ў распрацоўцы суправаджальнай і метадычнай дакументацыі да вуснагістарычнага праекта, сістэмы захоўвання ці падбору сховішча, выбару фарматаў запісу, дыгіталізацыі, забеспячэння захаванасці і доступу да дакументаў.

Нягледзячы на распрацаваныя прынцыпы працы архіваў вуснай гісторыі, іх відавая, функцыянальная і галіновая разнастайнасць вымагае высокай ступені гнуткасці і праектавання спецыяльных методык і падыходаў для кожнага са сховішчаў, што спецыялізуецца на захоўванні вусных успамінаў.

Сучасныя тэндэнцыі пашырэння анлайн доступу да архіваў вуснай гісторыі, а таксама імкненне вуснай гісторыі да шырокай міждысцыплінарнасці і ўзаемаабмену падыходаў садзейнічае іміджу архіваў вуснай гісторыі не толькі як «архіваў памяці» розных сацыяльных груп і асобных індывідаў, але і як архіваў адкрытых і вялікіх даных, якія могуць найбольш шырока выкарыстоўвацца грамадствам, узнаўляючы і актуалізуючы грамадскую місію архіваў як такіх.

Літаратура і крыніцы

1. Thomson, A. Four Paradigm Transformations in Oral History / A. Thomson // *The Oral History Review*. — 2007. — № 34. — P. 49—70.
2. Shopes, L. Legal and Ethical Issues in Oral History / L. Shopes // *History of Oral History. Foundations and Methodology* / Edited by T. Charlton, L. Myers, R. Sharpless. — Lanham: AltaMira, 2006. — P. 125—160.
3. Самахвалаў, Д. С. Архівы «вуснай» гісторыі ў ЗША / Д. С. Самахвалаў // *Беларускі археаграфічны штогоднік* / гал. рэд. Э. М. Савіцкі [і інш.]. — Вып. 16. — Мінск, БелНДЦДАС, 2015. — С. 278—284; Бутыко, В. Н. «Устная история» в контексте изучения личности / В. Н. Бутыко // *Роль личности в истории: реальность и проблемы изучения: науч. сб. (по материалам 1-й Междунар. науч.-практ. Интернет-конференции)* / редкол. В. Н. Сидорцов (отв. ред.) [и др.]. — Минск: БГУ, 2011. — С. 162—166.
4. Wiśniewska, M. Amerykańscy archiwiści o oral history — przegląd tematyki tekstów publikowanych w drugiej połowie XX wieku na łamach «American Archivist» / M. Wiśniewska // *Archiwa—Kancelarie—Zbiory*. — 2015. — № 6(8). — S. 11—59; Żeglińska, A.

- Relacje oral history jako obiekty archiwalne / A. Żeglińska // *Archiwa—Kancelarie—Zbiory*. — 2011. — № 2(4). — S. 145—155.
5. Кузнецова, Н. П. «Устная история» в практике работы зарубежных архивов и научных учреждений / Н. П. Кузнецова, В. М. Суринов // *Советские архивы*. — 1980. — № 1. — С. 73—76; Блонштейн, Е. А., Гармаш, В. Н. Создание архивов устной истории / Е. А. Блонштейн, В. Н. Гармаш // *Вестник архивиста*. — 1991. — № 5. — С. 66—70; Виноградов, В. М. Устная история в зарубежных архивах: анализ. обзор / В. М. Виноградов, В. Н. Гармаш; под ред. В. А. Сидоровой. — М., 1988. — 52 с. и др.
 6. Хубова, Д. Н. Устная история и архивы: зарубежные концепции и опыт. Диссертация на соиск. ученой степени канд. ист. наук. 07.00.02. Отечественная история / Д. Н. Хубова. — М., 1992. — 322 с.
 7. Шмидт, С. О. «Устная история» в системе исторических знаний / С. О. Шмидт // *Путь историка*. — М., 1997. — С. 98—108.
 8. Щеглова, Т. К. Устная история: учеб. пособие / Т. К. Щеглова. — Барнаул: АлтГПА, 2011. — 364 с.; Кан, Г. И. Устная история: проблемы метода (из опыта работы ОГУ «ЦДНИ ТО» по инициативному документированию) / Г. И. Кан // *Документ в парадигме междисциплинарного подхода: материалы второй всероссийской науч.-практ. конф.* / под ред. проф. О. А. Карусь. — Томск: ТГУ, 2006. — С. 198—202; Устная история в Карелии: Вып. IV. Карелия и Беларусь: повседневная жизнь и культурные практики населения в 1930—1950-е гг. / сост. и науч. ред. И. Р. Такала [и др.]. — Петрозаводск: Изд-во ПетрГУ, 2008. — 400 с.; Устная история в Узбекистане: теория и практика. Сборник материалов конференции. Выпуск I. Отв. ред. Р. М. Абдуллаев. — Ташкент, 2011. — 384 с.; У пошуках власного голосу: Усна історія як теорія, метод та джерело. Зб. наук. ст. / За ред. Г. Г. Грінченко, Н. Ханенко-Фрізен. — Харків, 2010. — 248 с.; Ivanova, V. Oral History in Belarus. Stand und Entwicklungsperspektiven / V. Ivanova, T. Kasataja, A. Smaliančuk // *BIOS. Zeitschrift für Biographieforschung, Oral History und Lebensverlaufsanalysen*. — Inhalt Heft 1 und 2 / 2014 (27. Jahrgang). — P. 258—293 и др.
 9. Bomet, V. D. Oral History Can Be Worthwhile / V. D. Bomet // *The American Archivist*. — 1955. — Vol. 18, № 3. — P. 241—253.
 10. Shumway, G. L. Oral History in the United States / G. L. Shumway. — New York, 1971. — 121 p.
 11. Baum, W. K. Oral History for the Local Historical Society / W. K. Baum. — 1975. — 63 p.
 12. Thompson, P. Oral History in North America / P. Thompson // *Oral History*. — Vol. 3, № 1. — 1975. — Pp. 26—40.
 13. Directory of British & Irish Sound Archives: Map View [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://www.bisa-web.org/directory-map-view>. — Дата доступу: 09.04.2022.
 14. Sharpless, R. The History of Oral History / R. Sharpless // *History of Oral History. Foundations and Methodology* / Edited by Thomas Charlton, Lois Myers, and Rebecca Sharpless. — Lanham: AltaMira, 2006. — P. 9—33.
 15. SAA Core Values Statement and Code of Ethics [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <https://www2.archivists.org/statements/saa-core-values-statement-and-code-of-ethics>. — Дата доступу: 09.04.2022.
 16. OHA Statement on Ethics [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <https://www.oralhistory.org/oha-statement-on-ethics/#:~:text=Oral%20historians%20have%20ethical%20obligations,relationships%20inherent%20in%20oral%20history>. — Дата доступу: 09.04.2022.

17. Lance, D. An Archive Approach to Oral History. IASA Special Publication No. 1 / D. Lance [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <https://www.iasa-web.org/archive-approach-oral-history>. — Дата доступу: 09.04.2022.
18. Sheftel, A. Who's Afraid of Oral History? Fifty Years of Debates and Anxiety about Ethics / A. Sheftel, S. Zembrzycki // The Oral History Review. — 2016. — № 43. — P. 338—366.
19. Archiving Oral History [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <https://www.oralhistory.org/archives-principles-and-best-practices-overview>. — Дата доступу: 09.04.2022.
20. Oral history in the Digital Age [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://ohda.matrix.msu.edu/> — Дата доступу: 09.04.2022.
21. Boyd, D. The Digital Mortgage: Digital Preservation of Oral History / D. Boyd [Электронны рэсурс] — Рэжым доступу: <http://ohda.matrix.msu.edu/2012/06/the-digital-mortgage/>. — Дата доступу: 09.04.2022.
22. Oral History Collections Online [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <http://wiki.ohda.matrix.msu.edu/index.php/Sites>. — Дата доступу: 09.04.2022.
23. Dunaway, D. K. The Development of Oral History in the United States: the evolution toward interdisciplinary. / D. K. Dunaway [Электронны рэсурс]. — Рэжым доступу: <https://www.redalyc.org/journal/3381/338158055007/html/#fn9>. — Дата доступу: 09.04.2022.
24. Listening on the edge / edited by M. Cave, S. Sloan. — New York; Oxford, 2014. — 295 p.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 19.04.2022